

Hur kan vi bättre förvalta våra kulturarv, folkmusikinstrumenten?

Förord

Föreliggande rapport har tillkommit på uppdrag av Michael Näslund, VD Eric Sahlström Institutet, som tilldelat mig två arbetsveckor att göra en utredning i rubricerat ämne. Dokumentet är avsett att utgöra en inlaga i ett större dokument: *Nationell handlingsplan för folkmusik och folklig dans i Sverige*.

Jag har ställt upp en hypotetisk handlingsplan för folkmusikinstrument som jag sedan diskuterat och modifierat tillsammans med samtliga av mina intervjupersoner.

Resultatet av mitt arbete redovisas som en aktivitetsplan uppdelad på tre nivåer.

April 2010

Esbjörn Hogmark

Sammanfattning

”Utan instrument ingen musik”

Flera av våra folkmusikinstrument utgör värdefulla nationella kulturarv. Förutom att vara ett rent materiellt kulturarv är några också en förutsättning för det immateriella kulturarvet ”folkmusik”.

Det bör ligga i nationens intresse att värna om, vårda och vidareutveckla dessa kulturarv så att de tillsammans med folkmusiken och den folkliga dansen kan leva vidare in i framtiden.

Idag vilar detta ansvar på några få eldsjälars idoga arbete.

Folkmusikinstrumenten delas här in i tre kategorier:

1. Äldre instrument som inte används i dagens folkmusik
2. Äldre instrument med nationellt ursprung som, genom att de anpassas, utvecklas och förändras, lever vidare i dagens folkmusik
3. Instrument med ickenationellt ursprung men som likväl används inom svensk folkmusik. T.ex. fiolen, gitarren, dragspelet, klarinetten, saxofonen etc.
4. Invandrargruppers folkmusikinstrument

Instrumenten i kategori 1. förvaltas av Musik- och Teatermuseet i Stockholm samt våra Läns museer. En mycket stor del finns också i privata samlingar.

Instrumenten i kategori 3. tillhör allmänt kommersiella produkter som tillverkas industriellt eller av professionella instrumentmakare över hela världen.

Instrumenten i kategori 4. kan stöttas via kompetensnätverk.

Föreliggande dokument behandlar instrument i kategori 2.

I denna grupp finns bl.a. instrumenten **nyckelharpan, vevliran, stråklarpan, säckpipan, pipor och horn.**

Folkmusikinstrumenten har alltid förändrats/anpassats/utvecklats tillsammans med musiken. I äldre tider gjorde folkmusikanterna sina egna instrument. Detta sker fortfarande bland många amatörmusiker. Dagens professionella folkmusiker kan

däremot inte lägga sin tid på instrumenttillverkning och speciellt inte tid på att arbeta med anpassning och utveckling av instrument. Detta görs idag i stället av en liten skara skickliga instrumentmakare/instrumentbyggare som står i nära kontakt med den musiker som spelar på hans/hennes instrument. Kompetensen hos dessa är avgörande för resultatet.

Vi kan vidare konstatera att det under senaste 20-25 åren startats kommunala och statliga folkmusikutbildningar från grundskole- till högskolenivå vilket har resulterat i att kvaliteten på vår folkmusik har höjts högst väsentligt under motsvarande period. Någon liknande satsning på utbildningar inom instrumenttillverkning har inte skett. Detta har resulterat i att det ofta råder brist på instrument som uppfyller de kvalitetskrav som dagens nytexaminerade folkmusiker vill ha. De allra flesta instrument som används är fortfarande tillverkade av amatörer och "glada pensionärer". Antalet tillverkare av folkinstrument som idag kan leva helt på sin syssla är synnerligen få, kanske mindre än 5. Det blir nu allt svårare för våra kräsna folkmusiker att finna tillräckligt bra instrument. Är orsaken till detta att det saknas möjlighet till adekvat kompetensutveckling för instrumentmakare?

Att stödja instrumentbygge ska inte handla om att skapa någon yrkesmässig överetablering. Det ska handla om att säkerställa att det finns en kontinuitet av kompetens in i framtiden samt att kvaliteten på de produkter som tillverkas också kan tillgodose de ökande kvalitetskraven som förväntas hos framtidens spelmän. Detta bör ske bl.a. genom att i likhet med inom folkmusiken ge instrumenttillverkning en ökad och bredare exponering t.ex. i våra skolor. Detta i sin tur kan generera en ökad rekryteringsbas för driftiga instrumenttillverkare.

Situationen är likartad i Finland och Norge samt även i de baltiska staterna. Kanske skulle ett samgående mellan dessa länder i den här frågan vara att föredra. Man skulle då tillsammans lättare kunna motivera behovet av nationella stöd, samnordiskt stöd, stöd från EU etc.

I syfte att säkerställa den framtida tillgången på skickliga instrumentmakare verksamma inom instrumentkategori 2, föreslås här en statligt subventionerad satsning i tre aktivitetsnivåer.

Nivå1.

Kartläggning och dokumentation av de idag ledande instrumenttillverkarna och deras kunnande. Sammanhållande för arbetet föreslås vara Eric Sahlström Institutet som också upprättar nätverk för instrumentbyggare.

Se vidare under 5. Förslag till dokumentationsförfarande

Nivå 2.

Eric Sahlström Institutet föreslås också vara sammanhållande och drivande för regelbundna seminarier och kortkurser.

Den här nivån ska också innefatta en bred marknadsföring av instrumenttillverkning i våra grundskolor och gymnasier i syfte att tidigt väcka intresse hos ungdomar.

Se vidare under 6. Förslag till marknadsföring, seminarieprogram och kurskoncept.

Nivå 3.

För att i ett längre perspektiv säkra att våra folkmusikinstrument kan leva vidare in i modern tid bör en mer omfattande instrumentmakarutbildning skapas.

Se vidare under 7. Förslag till en mer omfattande instrumentmakarutbildning

Avslutningsvis föreslås att man t.ex. på Eric Sahlström Institutet i Tobo inrättar en tjänst med uppgift att vara sammanhållande i de tre föreslagna aktivitetsnivåerna ovan. Tjänsten bör ha karaktären av en konsulttjänst med rikstäckande arbetsfält.

Institutet bör också tillsätta ett expertråd som ska vara behjälpligt speciellt vid upprättandet av strategier för vidare arbeten inom området folkmusikinstrument.

	Sida
Förord	1
Sammanfattning	2-4
Kap Innehållsförteckning:	5
1 Inledning	6-7
2 Vilka instrument vill/bör vi stödja?	7-8
3 Vad gör en instrumentmakare egentligen?	8-9
4 Vad sker idag på instrumenttillverkningens område?	9-10
5 Förslag till kartläggnings- och dokumentationsförfarande	11
6 Förslag till marknadsföring, seminarieprogram och kurskoncept	12
7 Förslag till mer omfattande instrumentmakarutbildning	12-13
8 Förslag till inrättande av en konsulenttjänst	13
9 Förslag till inrättande av ett expertråd för strategiplanering	13-14
10 Slutord	14
 Bilagor:	
Bilaga 1. Det finska projektet <i>Speldon</i> , inbjudan till avslutande seminariet	15
Bilaga 2. Sammanfattning <i>Nordiskt seminarium folkmusikinstrument ESI 2007</i>	16-17
Bilaga 3. <i>Instrumentbygge är en konst</i>	18
Bilaga 4. Intervjuade personer	19

1. Inledning

Föreliggande dokument är grundat på min drygt 30-åriga erfarenhet som instrumentbyggare och spelman. (Har byggt ca 100 nyckelharpor och är sedan 1983 riksspelman detta instrument)

Jag har under ca 20 år regelbundet drivit nationella och även internationella seminarier och kurser i instrumenttillverkning. Min inriktning har varit nyckelharpan men jag har som spelman kommit i kontakt med de flesta andra folkmusikinstrument vi har i Norden. Jag är grundare till Eric Sahlströms Minnesfond och har senare som en av tre initiativtagare startat Eric Sahlström Institutet.

Folkmusikinstrumenten omnämns mycket sällan i den allmänna debatten kring folkmusik och folklig dans och tillverkare av instrumenten lever och verkar oftast helt i det fördolda. Nu när vi har fått folkmusikutbildningar, alltifrån grundskola till högskola, är det kanske på tiden att vi uppmärksammar instrumenten och instrumentmakaren på ett annat sätt än tidigare.

Instrumenttillverkaren är en viktig, för att inte säga avgörande, part i ett större sammanhang där spelmän, dansare och även publiken och lyssnaren ofta har fått betydligt större uppmärksamhet. Bland dessa aktörer bör även arrangörer, kompositörer, musik- samt musikinstrumentforskare räknas in. Alla bidrar på olika sätt att vidareutveckla slutprodukten folkmusik/folkdans. Kvalitativ folkmusik är en viktig del av vår kultur och den växer mer än någonsin.

Föreliggande rapport förespråkar en riktad och ökad satsning på instrumenttillverkning vilket enligt ovanstående resonemang skulle ha förutsättning att indirekt ge ett kvalitetstillskott till vår folkmusik.

I böckerna *MUSIK MEDIER MÅNGKULTUR, Förändringar i svenska musiklandskap 2000*, Dan Lundberg, Kristerm Malm och Ove Ronström samt *MUSIKINSTRUMENT BERÄTTAR, Instrumentforskning idag, 2007*, Stefan Bohman Dan Lundberg och Gunnar Ternhag diskuteras just musikens mångfasetterade strukturer på ett intressant sätt vilket detta dokument delvis stödjer sig på.

Devisen ”*Utan instrument blir det ingen musik*” såg jag första gången användas i det 3-åriga finska instrumentprojektet Speldon. Se vidare Bilaga 1. Det avslutande seminariet i detta projekt, som genomfördes i januari 2005, gav mig impulsen till att genomföra ett Nordiskt seminarieprojekt med inriktning på folkmusikinstrument. Seminariet, vars målsättning var att höja statusen för våra instrumentbyggare, genomfördes i juni 2007. Seminariets titel var: *Hur förvaltar vi våra nordiska*

nationella kulturarv folkmusikinstrumenten? Resultatet av detta projekt finns på www.esitobo.org under fliken seminarier.

Utdrag ur slutrapportens sammanfattning (Hela sammanfattningen finns i Bilaga 2).

1. Inget av de nordiska länderna har tagit upp *instrumenttillverkning* i sina pågående eller avslutade arbeten att skapa en nationell handlingsplan för folkmusik och folkdans. Vi var alla överens om att detta inte var bra.

Jag kan nu, via kontakter med Norge och Finland, konstatera att ingenting har hänt där sedan 2007 när det gäller skapandet av en nationell handlingsplan för folkmusikinstrument. Norge har förvisso nyligen avslutat en stor undersökning gällande Hardingfela där målsättningen var att klarlägga instrumentets ursprung.

Kanske vore det bättre att gå samman med Norge och Finland samt även de baltiska staterna när det gäller just satsning på folkmusikinstrument. Vi är alla i samma situation, dvs. vi har svårt att nå våra statsmakter för att få stöd för vår verksamhet.

Kanske skulle våra största nationella organisationer, Voss, Kaustinen, Eric Sahlström Institutet och någon organisation inom de baltiska staterna med verksamhet inom instrumentbygge gå samman och bilda en aktionsgrupp? Vi torde då ha lättare att komma åt finansiering via olika kulturfonder. Vem tar initiativet till detta?

2. Vilka instrument vill/bör vi stödja?

Alla instrument som används inom vår folkmusik är inte i behov av nationellt stöd för sin existens. Jag föreslår här en uppdelning i tre kategorier enligt nedan.

1. Äldre instrument som inte används i dagens folkmusik
2. Äldre instrument med nationellt ursprung som, genom att de låtit sig anpassas, utvecklas och förändras, lever vidare i dagens svenska folkmusik
3. Instrument som inte har svenskt ursprung men likväl används inom svensk folkmusik. T.ex. fiolen, gitarren, dragspelet, klarinetten, saxofonen etc.
4. Invandrargruppers folkmusikinstrument.

Instrumenten i grupp 1. förvaltas som tidigare nämnts av Musik- och Teatermuseet i Stockholm, våra läns museer och privatpersoner. Dessa instrument kan sägas få sitt nationella stöd genom dessa grupperns olika uppdrag.

Instrumenten i grupp 3. och 4. bör tas upp i olika nätverk i syfte att låta spelmännen komma i kontakt med instrumentmakare för ny tillverkning, anpassning, modifiering, service etc.

Utredningen behandlar först och främst instrumenten i grupp 2., Äldre instrument med nationellt ursprung som kontinuerligt anpassas, utvecklas och förändras helt efter spelmannens behov av förnyelse. Ofta en förnyelse med rötter i tradition.

De instrument som avses här är t.ex. nyckelharpan, vevliran, stråkarpan, säckpipan, pipor och horn.

Det instrument i den här gruppen som mest låtit höra av sig under senare tid är utan tvekan nyckelharpan. Instrumentet har sedan Eric Sahlströms tid först fått en allmän spridning i Sverige för att sedan under 90-talet spridas vidare över hela världen. Antalet nyckelharpspelare i södra och mellersta Europa närmar sig ett tusen. I USA kan siffran vara lika stor. I Japan finns idag fler än ett hundra. I Sverige kan antalet nyckelharpspelare nu räknas i tiotusental.

Det finns idag nyckelharpsbyggare på flera platser utanför Sverige men den erkänt bästa kunskapen i bygge finns fortfarande hos oss. Kanske är det en tidsfråga innan vi tappat vår ledande position här?

När det gäller vevlira, stråkarpa, säckpipa, pipor och horn är det inget av dessa instrument som har sina rötter enbart i Sverige. Tillverkning sker också på otaliga platser nere i Europa. Vevliran liksom säckpipan är mycket populär bland folkmusiker i de mellaneuropeiska länderna. Många skickliga tillverkare därifrån säljer till svenska spelmän. Här är frågan mer vad vi anser att det kan vara värt att hålla liv i våra egna svenska instrumentbyggertraditioner och våra egna svenska instrument såsom t.ex. Groddaliran, Blekingeliran, den svenska säckpipan, Härjedalspipan etc.

3. Vad gör en instrumentmakare egentligen?

Byggande av instrument har mycket gemensamt med att spela musik.

Liksom spelmännens karaktär avspeglas i musiken kan instrumentbyggarens karaktär skönjas i instrumentet. Båda handlar om konstverk signerade av konstnärer.

Musikerns konstnärskap handlar om att skapa melodier med rytmik, ornamentik, dynamik, fraseringar etc. Instrumentbyggarens konstnärskap handlar om instrumentets ljudkvalitet, speltekniska funktion och estetiska helhetsintryck.

Få tillverkare av folkmusikinstrument har möjlighet att ägna sig åt sitt byggande på heltid utan måste försörja sig i ett annat yrke. De flesta personer som spelar folkmusik idag är amatörer som ofta är unga och inte har råd med dyra instrument. En instrumentmakare som tillverkar folkmusikinstrument kan därför sällan få tillräckligt betalt för sina produkter för att kunna leva på sin verksamhet.

Många när ett intresse för instrumentbyggande under en stor del av sitt liv men kan inte leva ut sin passion förrän efter pensioneringen.

För att lyckas som instrumentbyggare måste man besitta både kunskaper och färdigheter i ämnet. Kunskaper i de olika faktorer som påverkar slutresultatet, t.ex. instrumentets ljud och funktion tillsammans med hantverksmässiga färdigheter gällande själva tillverkningsprocessen. Utvecklandet av kunskap och färdighet måste pågå parallellt och tar ofta mycket lång tid, för att inte säga livstid, innan man kan nå ett toppresultat; ett förstklassiskt instrument som kräsna spelmän vill äga.

Jag har under flera år arbetat med att ta fram ett dokument som syftar till att beskriva instrumentbyggets olika kompetensområden. Dokumentet, som innehåller en blandning mellan kunskaps- och kompetensområden, återfinns i Bilaga 3. Det är generellt och kan appliceras på alla ovan nämnda instrument.

4. Vad sker idag på instrumenttillverkningens område?

Jag har under mina dryga 30 år som spelman och nyckelharpstillsverkare också under samma tid regelbundet varit verksam som lärare i både spel och instrumenttillverkning. Jag har därigenom lärt mig att det finns många duktiga eldsjälar verksamma med tillverkning av folkmusikinstrument. Det finns däremot ingen direkt sammanhållning och ingen övergripande målstyrning som dessa berörs av. Instrumenttillverkning är en syssla som väldigt många ägnar sig åt på sin fritid. Man går kvällskurser, sommarkurser etc. för att i en social kontext ägna sig åt ett hantverk mer eller mindre i terapisyfte. Att gå kurs i instrumenttillverkning har ofta ett större socialt innehåll jämfört med att gå t.ex. låtspelkurser. Anledningen till detta är att man kan prata med varandra under sitt slöjdande utan att detta stör själva kursinnehållet. Resultatet blir ofta att man blir ett sammansvetsat gäng och får ett antal likasinnade kamrater som man kan umgås med resten av sitt liv. Men den här typen av hantverkskurser i terapiform har kanske inte den effekt som efterfrågas i det här dokumentet. Hur får man fram de personer som kan vidareutveckla kulturarvet, förfina och anpassa instrumenten så att det eftersöks av våra skickligaste folkmusiker?

Inför mitt arbete med detta dokument har jag också gjort en hel del Internetstudier samt intervjuat ett antal personer via besök eller per telefon. Se Bilaga 4. Intervjuade personer.

Tiden har inte medgivit någon mer omfattande och mer genomarbetad enkätundersökning bland landets alla instrumenttillverkare. Detta tycker jag ska ingå i den föreslagna dokumentationsprocessen som beskrivs nedan.

Jag kan sammanfatta mina diskussioner med ovanstående personer med att konstatera att samtliga stödjer detta dokumentets slutsatser och förslag till aktivitetsplan.

- Vi har ett stort behov av att dokumentera tillverkningen av våra respektive instrument
- Vi vill gärna att man vidareutvecklar kunskapen i tillverkningen av våra folkmusikinstrument
- Vi bör öka satsningen på en allmän information om instrumentbygge så att vi kan locka fler personer att prova på.

Jag vill avsluta det här kapitlet genom att konstatera att som hittills låta traditionsbärare inom instrumentbyggning själva (på individnivå) ta hela ansvaret för våra instruments fortsatta levnad kan vara riskfyllt. Alla byggare har inte samma känsla för tradition. De har heller inte samma intresse av att dela med sig av sina egna kunskaper och erfarenheter så att deras gärning kan gå i arv till någon yngre. Några är rädda att om de visar för mycket så kan någon annan gå in och förstöra deras marknad. Några verkar dessutom ofta utan vare sig ritningar eller byggbeskrivningar vilket innebär att när de går ur tiden finns inte tillräckligt underlag för någon annan att fortsätta.

Jag kan också konstatera att det sammantaget rör sig om en relativt liten skara "konsthantverkare", var och en specialiserade på vissa av våra folkmusikinstrument. När någon går ur tiden uppstår en lucka i det materiella kulturarvet och dess fortlevnad. Här finns alltså mycket för en sammanhållande nationell organisation att ta tag i.

5. Förslag till kartläggnings- och dokumentationsförfarande

Som nämnts i inledningen förespråkar föreliggande skrivelse ett nationellt stöd gällande tillverkningen av våra folkmusikinstrument uppdelat i tre nivåer.

Nivå 1. Stöd till kartläggnings- och dokumentationsförfarande.

Om vi på sikt ska kunna bli bättre på att vidareutveckla våra folkmusikinstrument är det viktigt att vi inte tappar gammal kunskap och måste starta om på nytt.

Alltför ofta går en gammal viktig traditionsbärare ur tiden utan att någon hunnit göra en ordentlig dokumentation. Detta gäller instrumentmakare såväl som spelmän.

- Första steget i dokumentationsprocessen bör vara en inventering/kartläggning av landets verksamma instrumentmakare med inriktning folkmusikinstrument. Därefter väljs ett antal instrumentmakare ut vars instrument och instrumentbyggande noggrant dokumenteras.
- Innan själva dokumentationsarbetet startas upp bör ramarna för ett sådant arbete fastläggas. Strategi för själva arbetet och innehåll i dokumenten bör formaliseras så att viss konformitet kan uppnås. Viktigt att ha med olika instrumentbyggare i den här processen.
- Dokumentationen ska bestå av kompletta ritningar och byggbeskrivningar, dels i pappersform men också i elektronisk form för nätpublicering.
- Slutligen föreslås att viktiga traditionsbärare på instrumentbyggarområdet videodokumenteras. Helst ska hela tillverkningsprocessen videofilmas. Här föreslås att man tar kontakt med högskoleprogram inom etnologi eller musikvetenskap. Även hantverksprogram av olika slag skulle kunna vara intresserade. Avsikten med dessa kontakter skulle vara att se om den här typen av videodokumentation skulle kunna utgöra lämpliga elev- eller examensarbeten inom de föreslagna utbildningsprogrammen.

Den institution som torde vara lämpligast att hålla i dokumenteringsprojektet är Eric Sahlström Institutet.

6. Förslag till marknadsföring, seminarieprogram och kurskoncept

Nivå 2. Stöd till marknadsföring, regelbundna seminarier och kortkurser

Med marknadsföring i detta sammanhang menas att kontinuerligt föra ut information om instrumentbygge dels till olika skolor, allt från grundskole- till högskolenivå, och dels till olika folkmusikkurser och andra folkmusikevenemang som stämmor och galor i syfte att väcka intresse hos personer med fallenhet för instrumentbygge.

På t.ex. årsbasis ordnar institutionen seminarier och kortkurser som behandlar tillverkningen av de olika folkmusikinstrumenten. Dessa bör vara regelbundet återkommande med t.ex. en periodicitet som motsvarar användningen och komplexiteten av respektive instrument. T.ex. Nyckelharpa 1-2 ggr per år, Vevlira, stråklarpa, säckpipa, flöjter och horn, varje år eller vartannat år. Institutionen sammanställer och dokumenterar resultaten av kurser och seminarier för allmän publikation exempelvis via Internet.

Detta bör ske regelbundet och ledas t.ex. av Eric Sahlström Institutet. Institutet har redan idag viss erfarenhet från den här typen av verksamhet genom att man under ca 10 år haft regelbundna kortare och längre kurser samt seminarier i nyckelharpsbygge.

Här föreslås att institutet får medel att inrätta en tjänst som dels leder dokumentationsprojektet och dels initierar, administrerar och genomför de under den här rubriken föreslagna seminarierna och kortkurserna. Se vidare avsnitt 8. Förslag till inrättandet av en konsulenttjänst.

7. Förslag till en mer omfattande instrumentmakarutbildning

Nivå 3. Stöd till en högskoleutbildning i instrumenttillverkning.

Om vi verkligen vill säkra och vidareutveckla en nationell kompetens gällande instrumenttillverkning bör vi satsa på mer omfattande utbildningar. Som förebild för dessa utbildningar kan man ta de fiolbyggerutbildningar som hållits på Leksands Hantverkshögskola eller Gitarrbyggerutbildningen på Carl Malmstens skola. Carl Malmstens skola ligger idag under Linköpings universitet.

Utbildningarna kan vara 2 till 3 år långa. De kan gärna vara generella och starta med en fördjupad teoretisk utbildning inom de olika kompetensområden som innefattas i ett kvalitativt instrumentbyggande. Utbildningen kan avslutas med specialisering inom något valbart instrumentområde.

Norge har valt att satsa på statligt anställda lärare som arbetar med hardingfelan. T.ex. har Ole Bull Akademiet i Voss sedan 2004 en felemakare, Sigvold Björlien, anställd på 50%. Sigvold efterträddes 2009 av Bård Riise Hoel. Finland har motsvarande satsning på tillverkning av Kantele.

En viktig förutsättning för den här typen av utbildning ska kunna drivas är att den samordnas med någon annan hantverksutbildning. Detta dels för att lättare säkra ekonomin men också för att det kan vara stimulerande för eleverna att träffa och umgås med hantverkare inom andra skrån. Det förhåller sig också så att man inte kan köra alla kurser varje år utan bör räkna med uppehåll på 3-5 år mellan olika intag. Den här typen av utbildning är att betrakta som yrkesutbildning och det är viktigt att inte skapa en överetablera på marknaden. Jämför med fiolbygger-utbildningarna som senast ägt rum på Leksands Hantverkshögskola. (Dessa utbildningar pågick i 4 omgångar mellan åren 1982-1986, 1986-1990, 1997-2000 och 2000-2003.) Gitarmakarutbildningen på Carl Malmsten var treårig med intag av 2 nya elever varje år.

8. Förslag till inrättandet av en konsulenttjänst

Som tidigare nämnts måste det till en sammanhållande kraft för att kunna vidareutveckla åtgärds punkterna Nivå 1., Nivå 2. och Nivå 3. ovan.

Jag föreslår att Eric Sahlström Institutet inrättar en nationellt finansierad konsulent-tjänst att administrera och vidareutveckla folkmusikinstrument med nationellt ursprung.

Personen ifråga bör vara allmänt kunnig i svensk folkmusik och helst också kunnig i instrumenttillverkning samt vara intresserad av marknadsföringsfrågor och ha förmåga att entusiasmera andra att delta i olika former av samarbete. God datorvana (Officepaketet).förutsättes.

Förslag på lämpliga personer som kan komma ifråga finns.

9. Förslag till inrättandet av ett expertråd för strategiplanering

Personen som omnämns under avsnitt 8 ska kunna fungera som projektledare i de olika instrumentutvecklingsprojekten inom de tre nivåerna som beskrivs i avsnitten 5, 6 och 7. För att dessa projekt ska kunna drivas med nationell konsensus föreslås att man som stöd för konsulenttjänsten inrättar ett expertråd. Rådet bör bestå av dels några av landets ledande instrumenttillverkare men också några av landets skickligaste spelmän. Även någon person med forskningsbakgrund gällande folkmusikinstrument bör knytas till gruppen.

Gruppen träffas regelbundet för att ta del av projektförslag som initierats t.ex. från Eric Sahlström Institutet eller från annat håll. Tillsamman lägger man upp olika strategier för genomförande. Instrumentkonsulenten är sedan ansvarig för drivandet av projektet som kan innefatta resursskapande i form av finansiering, bemanning etc. samt genomförande och uppföljning.

10. Slutord

Vår folkmusik har under senare år genomgått en markant kvalitetshöjning mycket tack vara de olika utbildningsinstanser som tagit upp denna musik på sina program. Någon motsvarande nationell satsning gällande tillverkning av folkmusikinstrument har inte skett under den här perioden. Kvalitativ musik är beroende av kvalitetsinstrument för att kunna utvecklas ytterligare.

Föreliggande dokument grundas på hypotesen att någon form av nationell kompetensutveckling av folkmusikinstrumentbyggare skulle kunna hjälpa våra folkmusikinstrument att leva vidare in i framtiden.

Hypotesen utvecklas vidare till en rad konkreta aktionsplaner i olika nivåer.

Föreslagna satsningar torde även, åtminstone till del, kunna genomföras utan extra nationellt stöd.

Tack för förtroendet att jag härmed fått bidra till

Handlingsplanen för folkmusik och folklig dans i Sverige

Esbjörn Hogmark

Bilaga 1

SPELDON

En finsk-svensk instrumentbyggartreff kring äldre instrument

Suomalais-ruotsalainen soitinrakentajien tapaaminen

Välkommen, Du

forskare, instrumentbyggare eller musiker!

Välkommen till seminariet SPELDON som arrangeras på Hanaholmen – kulturcentrum för Sverige och Finland i Esbo utanför Helsingfors veckoslutet 28-30 januari 2005. Programmet är uppgjort för att erbjuda deltagarna många olika slags impulser, kunskaper och kontakter.

Hanaholmen ligger i Esbo strax västerom Helsingfors, inom bekvämt håll från centrum med buss eller taxi. Närmare beskrivning hittas också på www.hanaholmen.fi

Seminariet kostar 100 euro, inklusive de måltider som ingår i programmet. Deltagaravgiften för den som endast önskar delta i lördagens seminarietprogram är 60 euro. Man kan övernatta på Hanaholmen, hotellrummen kostar 74 eller 100 euro per natt och rum inklusive morgonbästa, morgonmål och moms.

Ansök om resebidrag! SPELDON har beviljats ett bidrag av Kulturfonden för Sverige och Finland, med vilket en del av tillresande deltagares kostnader kan täckas. Ansökan i fri form sänds till Hanaholmen. De som beviljas bidraget erhåller ersättning för resa (1000 kronor för resa från Stockholm, upp till 2000 kronor för mer långväga gäster) och ersättning för inkvartering på Hanaholmen i tvåpersoners rum. (Mellanskillnad/överskjutande del vid dyrare resa eller inkvartering i enkelrum betalar deltagaren själv) Projektet Instrument 2004 ersätter en del av de finländska deltagarnas kostnader.

INSTRUMENTUTSTÄLLNING PÅ LÖRDAG

Lördagen den 29.1 arrangeras en instrumentutställning på Hanaholmen, där varje byggare kan presentera sina egna alster, arbetsmetoder, etc. Tanken är att seminariedeltagare, musiker och andra intresserade ska kunna bekanta sig med såväl instrument och metoder som med varandra. Vi hoppas på ett livligt deltagande i utställningen. Meddela gärna i förväg vad Du tar med dig till Hanaholmen

ARRANGÖRERNA:

Instrument 2004 är ett treårigt projekt som koncentrerar sig på att återuppliva byggande, traktering och forskning samt information kring folkliga instrument.

Projektet finansieras av Finska kulturfonden och startade i juni 2001. Arbetsgruppen leds av professor Heikki Laitinen. Samarbete bedrivs med bl.a Sibeliusakademien och med Finlands kammarmusikförbund.

Hanaholmen - kulturcentrum för Sverige och Finland arbetar för att öka och utveckla kontakterna mellan de bägge ländernas kultur, näringsliv och medborgare. Uppdraget sköts genom att Hanaholmens kulturcentrum skapar förutsättningar för samarbete mellan organisationer och grupper samt möten mellan människor. Hanaholmen är också ett välkänt och pålitligt konferenscentrum med moderna utrymmen, högklassig restaurang och eget hotell. Mer information finns på www.hanaholmen.fi.

Tilläggsuppgifter om SPELDON:

Hanaholmens kulturchef Henrik Huldén henrik.hulden@hanaholmen.fi, tfn. +358-(0)400-26 5656, eller Riitta-Liisa Joutsenlahti, Instrument 2004, joutsen@siba.fi, tfn. +358-(0)50-572 6271

Bilaga 2.

Sammanfattning seminariet; *Hur förvaltar vi våra nordiska nationella kulturarv folkmusikinstrumenten?*

Seminariet genomfördes planenligt. Vi hade dock inte lyckats fullt ut med vår finansiering (Nordisk kulturfond, Sparbanksstiftelsen Upland och ESI) varför vi fick avstå ifrån bl.a. tolk. Detta vållade vissa problem då fler av våra svenska nyckelharpbyggare inte förstod vare sig engelska, finska eller estniska.

Följande kan nämnas beträffande vad vi fick lära oss under seminariet:

1. Inget av de nordiska länderna har tagit upp *instrumenttillverkning* i sina pågående eller avslutade arbeten att skapa en nationell handlingsplan för folkmusik och folkdans. Vi var alla överens om att detta inte var bra. Michael Näslund (VD ESI) sitter med i den svenska arbetsgruppen och kommer att påtala detta vid nästa arbetsmöte. I Norge har man valt att ta fram en separat handlingsplan gällande tillverkningen av Hardingfelan.
2. Det tycks också råda en nordisk samstämmighet i uppfattningen att folkmusikinstrumentbyggare inte uppmärksammas så som de förtjänar. Undertecknad framförde ett dokument som visar vad som krävs för att vara en bra instrumentmakare. Se vidare Bilaga 3.1 *Instrumentbygge är en konststart*. Med dokumentet som stöd kan man hävda att *instrumentbygge är en konstform i paritet med spel och dans*. Om detta kan få en mer allmän acceptans avser vi att kunna använda liknande argumentation när vi ur olika kultur- och konstnärsfonder söker ekonomiskt stöd för projekt avseende instrumentbygge.
3. Sverige är enda landet där man har regelbundna seminarier och andra träffar för instrumentbyggare. Dessa äger rum på ESI.
4. Både Norge och Finland har fast anställda lärare i instrumentbygge. Sverige har ingen sådan tjänst inrättad.
5. På Sibeliusakademins folkmusikavdelning måste alla musikstuderande tillverka ett enkelt folkmusikinstrument. Detta förekommer inte vare sig i Norge eller i Sverige (Det enkla instrumentet kan t.ex. vara en flöjt).
6. Den svenska nyckelharpan och den norska hardingfelan har många gemensamma beröringspunkter. Instrumenten är ungefär lika gamla med sina rötter i 1600-talet. De har också båda haft en mycket lokal spridning under fler hundra år innan de i modern tid spridits ut, t.o.m. över landsgränserna. Båda dessa instrument var mindre till formatet och lättare när de först dyker upp för att sedan med tidens ökade krav på tonstyrka och annat ges en stabilare och därmed tyngre konstruktion. Det är en tendens idag hos många instrumentbyggare att åter göra instrumenten mindre och lättare (Samma tendens tycks idag också existera bland professionella violinbyggare). Ett sätt att få inspiration till detta är att titta på gamla instrument, t.ex. de som finns på Musikmuseet i Stockholm.

7. Både hardingfelan och nyckelharpan utreds för närvarande i var sitt omfattande forskningsprojekt med målsättning att bättre klarlägga frågor kring instrumentens ursprung.
8. En skillnad mellan den norska hardingfelan och den svenska nyckelharpan idag är att det hos hardingfelan endast existerar en grundmodell eller *en storlek* om man så vill. Detta skulle för nyckelharpan motsvaras av den *Sahlströmska* 3-radiga kromatiska nyckelharpan som på senare år fått ett antal nya släktingar i olika storlekar och med olika tonomfång. Man skulle också kunna säga att nyckelharpan nu har gått samma väg som kantelen som tidigt var ett mycket enkelt instrument men som idag finns i ett stort antal vitt skilda modeller. Dessa har olika antal strängar och olika stämning och är givetvis anpassade efter givna musikideal. Som grund finns den 5-strängade kantelen, Finlands nationalinstrument. Det finns mycket mer att göra när det gäller att jämföra trender och utvecklingar av våra nordiska nationalinstrument vilket vi kan lämna till kommande seminarier att ta tag i.
9. En stor skillnad mellan våra nordiska länders nationalinstrument är att den finska Kantelen är betydligt enklare att tillverka jämfört med nyckelharpan och hardingfelan. Speciellt den 5-strängade kantelen kan enkelt göras i stora klassuppsättningar för undervisning i olika skolor, allt från förskola och uppåt. Om hardingfelan eller nyckelharpan ska kunna användas i sådana sammanhang krävs att en betydligt enklare och därmed billigare modell tas fram. Instrumentet måste också tillverkas i barnstorlekar, något som jag förstått det hela rätt, inte gäller kantelen som kan spelas av barn i alla åldrar. Där har vi och Norge ett problem som vi bör beakta i våra respektive nationella handlingsplaner. Också något för kommande seminarier att beakta.

Bilaga 3

Instrumentbygge är en konststart

Ett bra instrument är ett konstverk och inte bara en slöjdprodukt

För att åstadkomma ett förstklassigt instrument måste byggaren mer eller mindre behärska följande delvis sammanhängande områden:

1. Äga god **hantverksskicklighet** och verktygskänedom för träbearbetning
2. **Ha en egen uppfattning om hur man vill att instrumentet ska låta**
3. **Behärska stråkinstrumentets akustik**, teori och praktik
4. Vara säker på **materialegenskaper och materialval** för akustiska instrument
5. Känna till de **hållfasthetsprinciper som styr konstruktion och dimensionering**
6. Förstå spelmansens krav på **funktion och ergonomi**
7. **Instrumentets historik** är viktig om man vill behålla känsla och vördnad för vad äldre generationer åstadkommit för instrumentet
8. **Estetik**, innebärande formgivning, färgsättning och ornamentering; **kräver konstnärliga färdigheter**
9. För att kunna rankas bland de bästa byggarna förutsätts också ett visst mått av **innovativt tänkande** som för byggande framåt. Något som gör instrumentet unikt på ett positivt sätt
10. **Viktigt att hålla kontakt med andra byggare, skickliga spelmän och dansare** för att kunna få synpunkter tillbaka
11. **Förmåga att anpassa sitt byggande till förändrade musikideal**
12. **Få marknadsmässig avsättning för sina produkter**
13. **Historien förtäljer att de bästa instrumentbyggarna också var skickliga spelmän. Att själv kunna spela är mycket viktigt**

Bilaga 4.

Intervjuade personer

Gunnar Stenmark: Tillverkare av bl.a. Härjedalspipan. Tfn

Leif Eriksson: Tillverkare av Vevliror och Säckpipor. Tfn

Ale Möller: Multiinstrumentalist i världsklass. Tfn

Göran Hallmarken: Mycket skicklig vevlirespelman. Träff

Hasse Gille: Spelman och traditionsbärare i nyckelharpstillverkning. Träff

Alban Faust: Spelman och tillverkare av säckpipor, pipor och nyckelharpor. Tfn

Olle Gällmo: Spelman på säckpipa. Tfn

Per-Ulf Allmo: Musikinstrumentforskare. Träff

Michael Näslund: VD Eric Sahlström Institutet. Träff

Peder Källman: F.v. lärare vid Violinmakarutb. i Leksand 2000-2003. Tfn

Hans Rieben: Chef för Musik- och Teatermuseet i Stockholm. Träff

Eva Olandersson: Intendent Nordiska Folkinstrument, Musik- och Teatermuseet i Stockholm. Träff



Hasse Gille spelar på en konrabashfarpa i originalskick från ca 1780.